

УДК 81'25; 37.013.2
DOI: 10.35254/bsu/2023.65.77

Сыдыкбаева Б.
Жусуп Баласагын атындагы КУУ

КЫРГЫЗ ТИЛИ ЧЕТ ТИЛИН ҮЙРӨНҮҮНҮН КАРАЖАТЫ КАТАРЫ: СТУДЕНТТЕРДИН КОТОРМОЧУЛУК КӨНДҮМДӨРҮНҮН КАЛЫПТАНЫШЫ

Кыскача мазмуну: Бул макалада кыргыз тилинде сүйлөгөн студенттердин англис тилин үйрөнүүдөгү өзгөчө кыйынчылыктарын сүрөттөөгө арналган. Экинчи жана кийинки тилдерди үйрөнүүдө эне тил тутумунун таасири сөзсүз болот, экинчи тилди эне тил объективи аркылуу үйрөнөт. Эгерде эне тили жана котормо тили типологиялык жактан айырмаланса (мисалы, экинчисинде жок экзотикалык грамматикалык категориялар бар) же тескерисинче, тил тутумдарынын бардык деңгээлдеринде тыгыз байланышта болсо, өзгөчө кыйынчылыктар болушу мүмкүн. Англис тилин натыйжалуу өздөштүрүү үчүн эне тили менен үйрөнүп жаткан тилдин ортосундагы байланышты түзүү, эки тилдин өзгөчөлүктөрүн эске алуу жана студенттердин өздөштүрүүсү үчүн көйгөйлүү болгон тилдин аймактарын аныктоо маанилүү.

Түйүндүү сөздөр: кыргыз тили, методика, чет тили, котормо, окутуу, эне тили, өздөштүрүү, көндүмдөр, лингвистика, грамматика, түшүнүү.

Сыдыкбаева Б.
КНУ имени Жусупа Баласагына

КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК КАК СРЕДСТВО ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА: ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: Данная статья посвящена описанию специфических трудностей студентов носителей кыргызского языка при изучении английского языка. При изучении второго и последующих языков влияние системы родного языка неизбежно, второй язык изучается через призму родного языка. Особые трудности могут возникнуть, если родной язык и язык перевода типологически различны (например, один из них имеет некоторые экзотические грамматические категории, которые отсутствуют в другом) или, наоборот, тесно связаны на всех уровнях языковых систем. Для эффективного овладения английским языком важно установить связь между родным и изучаемым языком, учесть особенности обоих языков и определить те области изучаемого языка, которые являются проблемными для усвоения студентам.

Ключевые слова: кыргызский язык, методика, иностранный язык, перевод, обучение, родной язык, освоение, навыки, лингвистика, грамматика, понимание.

Sydykbaeva B.
KNU named after Zhusup Balasagyn

THE KYRGYZ LANGUAGE AS A MEANS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE: THE FORMATION OF STUDENTS' TRANSLATION SKILLS

Abstract: This article is devoted to the description of specific cases of students of native speakers of the Kyrgyz language in the study of English. In the second consideration and consideration of possible variants of the mother tongue system, the second language is evaluated through the prism of the mother tongue. Sets make special requirements if the native language and the target language are typologically different (for example, one of them has some rare grammatical categories that are missing in the composition) or, on the contrary, are closely related to all variants of language systems. In order to study English proficiency, it is important to establish links between related and learning languages, take into account the peculiarities of the languages of the target language, and identify areas of the target language that are problematic for patients.

Keywords: Kyrgyz language, methodology, foreign language, translation, teaching, native language, learning, skills, linguistics, grammar, realization.

Тил үйрөтүүдө эне тилин (кыргыз тилин) колдонуу талаштуу маселелерден болуп келет. Чет тилин котормочу адистигиндеги студенттерге окутууда эне тилин толугу менен окутуу процессинен алып салууга эч бирадамдын кудурети жетпестир. Тилди окутууну аныктай турган болсок, ал мурда үйрөнгөн тажрыйбасына негизделет жана студенттердин тил үйрөнүүдөгү эң маанилүү ресурсу бул – алардын тилдик билими жана анын негизги бөлүгү эне тили жөнүндөгү билимден турат. Өзгөчө башка тилди үйрөнүүнүн алгачкы этаптарында ал жарым-жартылай алар билген тилге таянат. Мугалимдер студенттердин сүйлөгөн тилин башкара алышса да, алар үйрөнүп жаткан тилде ойлонууга мажбурлай алышпайт. Ошондой эле, кээ бир котормо ыкмаларын колдонуу көпчүлүк жерлерде көпчүлүк студенттер үчүн артыкчылыктуу окутуу стратегияларынын бири болуп саналат. Каалайбызбы же каалабайбызбы, котормосуз болбойт, бирок студенттер которууну колдонбойт деген ой туюмдан көрө, мугалим котормону принципалдуу жана ачык түрдө колдонуусу көбүрөөк мааниге ээ болот эле.

Изилдөөнүн максаты – кыргыз тили (эне тили) чет тилин үйрөнүүдө каражат катары студенттердин котормочулук көндүмдөрүн калыптандырууда үйрөнүүнүн методикалык мүмкүнчүлүгүн аныктоо. Максатка жетүү үчүн төмөндөгүдөй милдеттер коюлду:

- чет тилин үйрөнүүдө кыргыз тилинин (эне тилдин) орду;
- кыргыз тилинин каражат катары колдонулушу;
- чет тилин кыргыз тили аркылуу окутуу методикасынын кесепеттери;
- алынган методикалык ыкмаларды апробациялоо жана алардын натыйжалуулугун

аныктоо.

Чет тилин окутууда мугалим студенттерге эне тилдин колдонуусуна жол берип эле тим койбостон, кээде аларга активдүү дем берүүгө керек болгон бир катар абдан жакшы себептер да бар. Чет тилин үйрөнүүдө эне тили ориентр катары жана эне тилдин ролу когнитивдик лингвистикалык изилдөөдө жана неврологиялык жактан изилдөөдөлөрдө [1, 27] так көрсөтүлүп турат. Чындыгында, кээ бирөөлөр котормого көңүл бурбоо

педагогикалык принциптерге же илимий изилдөөлөргө анча деле тиешеси жок деп ырасташат бирок жаңы билим эски билимдин негизинде курулат эмеспи. 1934-жылы Л.Выготский жаңы тилди үйрөнүү сөзсүз түрдө өз тилин «предметтердин дүйнөсү менен жаңы тилдин ортосунда ортомчу катары» колдонууну камтыйт деп жазган [2, 161]. Неврологиялык изилдөөлөрдө чет тилдеги жаңы сөздөрдүн алгачкы өздөштүрүлүшү үйрөнүүчүнүн эс тутумундагы элементтер өз эне тилине тиешелүү элементтер менен биригишинен көз каранды экендигин тастыктайт [3, 24].

Адатта, сабакта котормо иш-аракеттерин колдонуу «туура эмес которууга» алып келиши мүмкүн деп эсептелет, мында студент эки тилдеги тиешелүү формалардын эквиваленттүүлүгүн туура эмес кабыл алат. (мисалы, magazine-журнал: орусча-магазин, кыргызча - дүкөн). Ал эми англис тилинде жана башка тилдерде сын атоочту жасоочу мүчөлөр: –al: international, regional, universal; -ive: exclusive, expressive, intensive; зат атоочту жасоочу мүчө: -ism: anarchism, feudalism, socialism сөздөрүнүн мүчөлөрү окошош жана бирдей маанини берет. Бардык тилдерде “туура эмес которуу” менен күрөшүүнүн эң жакшы жана эффективдүү жолу – бул эки тилди түздөн-түз салыштыруу болуп эсептелет. Грамматикалык материалды түшүндүрүүчү каражат катары бул жерде кыргыз тилдин ролу эки эсе. Каралып жаткан тил жана салыштыруу үчүн материал, мисалы: «сүйлөмдү кайра жазыңыз, англисче сөз тартибин сактаңыз ж.б. лексикалык бирдиктерди түшүндүрүүнүн каражаты катары, чет тилинде сөздөрдүн маанисин чечмелөөдө жана окуу же угуу процессинде окуучулардын оперативдүү эс тутумун жана ой жүгүртүүсүн активдештирүү каражаты катары бул функцияда кыргыз тили окутуунун баштапкы жана орто баскычында колдонулат. Тапшырманын формасы салттуу болушу мүмкүн бир нече тандоо же тексттин деталдары менен ырасталышы же четке кагылышы, керек болгон тексттин мазмуну жөнүндө туура жана жалган экендигин билдирүүдө кыргыз тили колдонулат же жалпы ой-пикирлерди билдирген кыска сөздөр тандалып алынат жана студенттер тексттен далилдерди же төгүндөөлөрдү өз алдынча издеши керек болгондо колдонулат.

Кыргыз тили менен үйрөнүп жаткан тилдин ортосундагы карама-каршы айырмачылыктар грамматиканы үйрөнүүдө ыңгайлуу болушу дагы мүмкүн ошону менен бирге эле эне тилиндеги грамматиканын кээ бир аспектиери (мисалы, сөздүн орун тартиби) башка тилди үйрөнүүдө аны жок кылуу, башкача айтканда өз эне тилиндеги тилдик кубулуштан арыла албоо дагы абдан кыйынчылык жаратары бышык көрүнүш. Тил үйрөнүүдө мындай процесстен өтүү студенттерге белгилүү деңгээлде ийгилик жаратууга жардам берет. Аң-сезимдүү түрдө маалымдуулукка жетүүдө студенттердин которуу жолу менен иштөөсү эң түшүнүктүү жана натыйжалуу жолу болушу мүмкүн. Окутуп-үйрөтүү процессинде эки тилди үйрөнгөн мугалим «чыныгы окуу көйгөйлөрү эмнеде экенин жакшыраак билет жана аларды үйрөтүү үчүн жакшыраак камсыз кыла алат» деген ойлорго карама-каршы студенттердин эне тилин колдонууга каршы салттуу дагы себептери бар.

Которуп окуу/окутууну курал катары сыңдоонун тарыхый жолуна көз чаптырсак ХХ кылымдын башында Максимилиан Дельфинус Берлицке чейин барып такалары белгилүү. Берлицтин эки негизги принциби болгон. 1) «чет элдик тилде сүйлөө жана үн менен ой

жүгүртүүнүн түздөн-түз байланышы, 2) «чет тилин туруктуу жана эксклюзивдүү колдонуу». Бул принциптер убагында коммерциялык ийгиликке алып келген, бирок анын аргументтери тил боюнча адиске караганда жалпы коомчулукка көбүрөөк таасир эткен.

Берлиц которуп окутууну токтотуунун үч негизги себебин түшүндүргөн:

- үйрөнүүчүнүн өз тилин колдонуу менен көп убакыт талап кылынат, ал эми үйрөнүү үчүн тилди колдонуу жетишсиз;

- эгер сиз котормо менен окусаңыз, чет тилдин «рухуна» эч качан көнбөйсүз.

“Үйрөнүүчү өзүнүн айткандарынын баарын эне тилинде айткандарына негиздейт”;

-чет тилди билүү жана аны котормо аркылуу үйрөнүүнүн сөзсүз түрдө кемчилиги бар жана ал толук эмес. [4, 3]

Берлицтин биринчи көз карашы салттуу чөйрөдө тил үйрөнгөн көптөгөн адамдар менен резонанс жаратат, мында, айрыкча баштапкы деңгээлде, дээрлик бардык үйрөнүү студенттердин эне тилинде болот. Эне тилин көбүнчө грамматикалык түшүндүрмөлөрдү берүүдө колдонулат. Көпчүлүк студенттер сабакта үйрөнүп жаткан тилди кеңири колдонуу артыкчылыктуу экенин түшүнүшөт, бирок бул сабакта жалаң эле эне тилде болушу керек дегенди билдирбейт. Кээ бир мугалимдердин котормо аркылуу окутууда студенттердин эне тилин ашыкча колдонушу бул тилди толугу менен жокко чыгаруу дегенди түшүндүрбөйт, айрыкча аны өз шарты менен колдонуу үйрөтүп жаткан тилге көбүрөк пайда алып келиши толук мүмкүн.

Ал эми Берлицтин экинчи көз карашына келсек, чет тилдин «руху» деген эмне экенин так аныктоо биз үчүн кыйынга турду. Берлиц, балким, тилди жакшы колдонуу үчүн, ошол тилди эне тили катары колдонгон адамдай ой жүгүртүүгө үйрөнүү керек деген кеңири тараган ойду айткан. Бирок бул өтө чакырыктуу ойду көрсөткөнү менен бүдөмүк дагы ой-туюмду билдирип турат, анткени ал бир тилде сүйлөгөн адамдардын ой жүгүртүүсү жөнүндө чоң жалпылоо жасаганы тезисте айтылып турат. Тил менен белгилүү бир маданияттын ортосундагы мамилени четке кагып, башка тилде ой жүгүртүүнү үйрөнүү идеянын өзү дагы бир кыйынчылык жаратат. Бул идея кеңири жайылган жана ал жөнүндө башка тилде жогорку деңгээлге жеткен адамдар көп айтып келишет.

Берлицтин үчүнчү көз карашы—тилдердин ортосунда толук сөзмө-сөз эквиваленттүүлүк деген нерсе жок, ошондуктан эквиваленттүүлүктү издөөгө өбөлгө түзгөн котормо ыкмасы тилдерди «кемчиликтүү» жана толук эмес билүүгө алып келет – деген ою өкүмдүү бирок сыңдоого болбойт. Кайсы гана тил болбосун, ал эне тилиби же башка чет тилиби, котормо аркылуу үйрөнүлгөнбү же жокпу, ал сөзсүз түрдө феномендик көрүнүш болуп эсептелет. Бүгүнкү күндө биз тилде «кемчилик» сыяктуу сөздөрдү колдонбошубуз шарт: тилди үйрөнүүдө негизги максат - студенттер чет тилин керектүү деңгээлде өздөштүрүшү керек.

Негизи тил үйрөнүүнүн мааниси, башка маданияттагы элдер менен баарлашуу жана түшүнүү экендиги айкын көрүнүш. Маданияттардын ортосундагы айырмачылыктарды жана окшоштуктарды изилдөө жана түшүнүү, болбоду дегенде, эки

тилди салыштыруудан башталат демек, тилди үйрөнүүдө котормодон качууга болбойт. Маданияттар аралык көндүмдөрдү өнүктүрүү үчүн котормонун потенциалы жогору анткени ал эки маданияттын ортосундагы байланыштын ортомчулугу болуп эсептелет.

Тил үйрөнүүчүлөр үчүн, алар үйрөнүп жаткан тилди практикалап жатканда жеке ойлорун билдирүү пайдалуу экени жалпыга маалым, айрыкча баштапкы деңгээлдеги студенттер үчүн жеке ойлорун тил ресурстарысыз билдирүү өтө кыйын. Эгерде биз студенттердин жеке ойлорун билдирүүгө жардам бергибиз келсе, алардын эне тилинде эмнени айткысы келгенин билүү жакшы жана эне тилине тыюу салуу, белгилүү деңгээлде психологиялык абалына жана окуп-үйрөнүү ишмердүүлүгүнө дагы тескери натыйжа берери анык. Ошондой эле мугалимдер студенттерди окутууда артыкчылыктуу стратегияларды эске алып аларды натыйжалуу колдонушу керек. Студенттердин чет тилге болгон кызыгуусун кантип сактоо керек, алардын чыгармачылык активдүүлүгүн кантип өнүктүрүү керек деген суроону ойлоону керек [5, 36]. Студенттердин чет тилин үйрөнүүгө болгон кызыгуусун колдоо жана өнүктүрүү үчүн ар кандай ыкмаларды колдонуу керек экендиги талашсыз чындык жана аны ишке ашыруу ар бир мугалимдин ишке болгон мамилесинен дагы көз каранды экендиги белгилүү.

Котормочу адистигиндеги студенттердин биринчи, экинчи, үчүнчү, төртүнчү курстарына (бардыгы 60 студент) “Сабакта өз эне тилиңизди колдонуу” кыргыз тилинин (эне тили) колдонулушу тууралуу атайын суроолор даярдалган

Сабак берген мугалимдер кыргыз тилин (эне тилин) канчалык көп колдонушат?

Таблица 1

	ар дайым	кээде	чанда	эч качан
1) көрсөтмө берүү жана классты башкарууда	49	6	4	
2) классты тартипке салууда	42	10		8
3) класс менен баарлашууда	40	20		
4) грамматиканы же лексиканы түшүндүрүүдө	60			
5) оңдоодо	52		8	
6) класстын окууну же угууну түшүнгөндүгүн текшерүүдө	42	10	8	
7) тесттерде жана экзамендерде		40		20
8) айрым студенттерге жардам берүүдө	40	20		

а) Жогорудагы иш-аракеттер үчүн мугалим сиздин эне тилиңизди же англис тилин гана колдонгону жакшы деп ойлойсузбу? Эмне үчүн?

б) Кайсы иш-аракет жакшы? Эмне үчүн?

- бардык студенттер (жана мугалим) эне тилде сүйлөгөн сабакта англис тилин үйрөнүү;

-бардык студенттер эне тилинде сүйлөгөн сабакта англис тилин үйрөнүү (мугалим гана англис тилинде сүйлөйт).

Студенттер берилген суроолорго өз пикирлерин жазышып, 95% чет тилин эне тили аркылуу жакшы түшүнүшөрүн белгилешкен.

Демек, чет тилин үйрөнүү студенттердин тилди үйрөнүүгө багытталган иш-аракети катары гана эмес, ошондой эле чет тилин окутууну жана белгилүү бир турмуштук материалда студенттердин котормочулук көндүмдөрүн өнүктүрүүнү камсыз кылуучу шарттардын бири катары каралышы керек жана мугалим студенттерди жетектеп, ар бир сабакта алардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө жардам бериши зарыл. Максаттуу талыкпаган эмгек процессинде гана белгилүү бир сапаттарды калыптандырууга жана жетишүүгө болот.

Адабияттар

1. Widdowson H. (2003) Defining Issues in English Language Teaching, Oxford: Oxford University Press.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва, 1934. – 362 стр.
3. Павлова Е. А. Место и роль родного языка в обучении иностранному языку / Е. А. Павлова. – URL: <http://xn>
4. Berlitz, M. D. (1916) Method for Teaching Modern Languages, English part, First Book, New York: Berlitz.
5. Эсхаг Э. Влияние родного языка на усвоение иностранного языка. Учебная мотивация школьников // Молодой ученый. — 2017. — №7. — С. 511–517.